

УДК 373:3.016:811.161.2

DOI 10.31376/2410-0897-2018-2-37-203-211

Валентина Олексіївна Собко,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри теорії і методики початкової освіти
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка,
e-mail: vsobko105@gmail.com

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У СИСТЕМІ ВИВЧЕННЯ ЧАСТИН МОВИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуто сутність компетентнісного підходу до вивчення мови; подано визначення понять: компетентність, комунікативна компетентність, соціокультурна компетентність, слово, частини мови; розкрито окремі аспекти методики вивчення частин мови у початковій школі на компетентнісній основі, запропоновано типи вправ і завдань для формування в учнів ключових (комунікативної, соціокультурної) і предметних мовних компетентностей у процесі засвоєння лексико-граматичних розрядів слів.

Ключові слова: українська мова, компетентнісний підхід, комунікативна компетентність, соціокультурна компетентність, початкова школа, частини мови, лексико-граматичні розряди слів, мовно-мовленнєві вправи.

Постановка проблеми. У контексті сучасних змін в освіті основною метою початкової школи визначено виховання особистості дитини, її гармонійний розвиток, збагачення досвіду життєдіяльності на основі загальнолюдських і національних цінностей, формування ключових і предметних компетентностей – найважливіших особистісних надбань кожного учня. Пріоритетним завданням модернізації системи початкової освіти є розроблення нового змісту освіти та впровадження особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів, що має забезпечити формування діяльної компетентної особистості молодшого школяра.

Відповідно до мети середньої загальної освіти, визначеної у Законі України «Про освіту», початкова школа покликана забезпечити формування у дитини загальнокультурних і морально-етичних цінностей, ключових і предметних компетентностей, необхідних життєвих і соціальних навичок, що забезпечують її готовність до продовження навчання в основній школі, життя у демократичному суспільстві [12, с. 10].

Важливим складником загального змісту початкової освіти є курс української мови (мови навчання), оскільки вона є не тільки окремим навчальним предметом, а й основним засобом опанування всіх інших шкільних дисциплін. Мета шкільної мовної освіти, як зазначено у Державному стандарті початкової загальної освіти (2011 р.), – формування в учнів комунікативної компетентності шляхом засвоєння доступного і необхідного обсягу знань з мови навчання, опанування всіх видів мовленнєвої діяльності та набуття певного соціального досвіду [4, с. 3]. У новому Державному стандарті (2018 р.) однією з ключових компетентностей визначено «вільне володіння державною мовою, що передбачає уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях» [5].

Компетентнісний підхід, що відповідає вимогам сучасності й оновленому змісту освіти, націлює процес навчання української мови на формування в учнів ключових (комунікативної, соціокультурної, уміння вчитися) і предметної (мовної) компетентностей [9; 10; 11].

У комунікативно спрямованому оволодінні молодшими школярами мовою особливу роль відіграє слово – центральна, найголовніша мовна одиниця, носій значень, – у якому реалізуються звуковий, семантичний і граматичний складники мовної системи. Тому вивчення слова у єдності його лексичного і граматичного значень є важливою умовою формування ключової комунікативної компетентності, здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного і національного самовираження, розвитку особистості молодшого школяра засобами різних видів мовленнєвої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналітичний огляд праць учених у контексті означеної проблеми дав можливість зробити висновок, що інноваційним засобом модернізації шкільного навчання на сучасному етапі є компетентнісний підхід. У довідниковій і науковій літературі поняття «компетентність» визначається по-різному:

- властивість від *компетентний* – 1) який має достатні знання в якій-небудь галузі, який з чим-небудь добре обізнаний, тямущий; 2) який має певні повноваження, повноправний, повновладний [2];
- загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню [14];
- володіння людиною відповідною компетенцією, що містить особистісне ставлення до предмета діяльності [15];
- здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти та виконувати поставлені завдання [13].

У Державному стандарті початкової загальної освіти (редакція 2011 р.) терміни *компетентність* і *компетентнісний підхід* уживаються у такому значенні: *компетентність* – набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці; *компетентнісний підхід* – спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є такі ієрархічно-підпорядковані компетентності учнів, як ключова, загальнопредметна і предметна [4].

Питання компетентнісного підходу і його реалізації в освіті розглядаються вченими у різних аспектах: теоретичні основи освітніх компетенцій і компетентностей (Н. Бібік, С. Бондар, І. Зимня, А. Маркова, О. Савченко, А. Хуторської та ін.); аналіз сутності поняття «компетентність», порівняльна характеристика ключових компетентностей в європейських освітніх системах (О. Овчарук, О. Пометун); компетентнісний підхід у сучасній освіті як педагогічний феномен (І. Родигіна, І. Єрмаков); сутність компетентнісного підходу, що полягає у спрямуванні навчального процесу на формування в учнів ключових і предметних компетентностей, перелік ключових компетентностей у навчанні (Т. Байбара, Н. Бібік, О. Пометун, О. Савченко); теоретико-методологічні основи реалізації компетентнісного підходу в шкільній мовно-літературній освіті (Н. Голуб, Л. Мацько, О. Семенов); методичні аспекти вивчення шкільних дисциплін у 1–4 класах на засадах компетентнісного підходу (В. Бадер, Т. Байбара, Н. Бібік, М. Вашуленко, О. Вашуленко, С. Дубовик, Н. Коваль, В. Мартиненко, О. Онопрієнко, К. Пономарьова, О. Савченко та ін.); особливості реалізації компетентнісного підходу в початковій мовній освіті (В. Бадер, М. Вашуленко, І. Гудзик, Г. Демидчик, С. Дубовик, Т. Зенченко, А. Зимульдінова, О. Мельничайко, К. Пономарьова, О. Шрамко та ін.).

Компетентнісний підхід, як зазначається у державних документах і працях науковців, передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на вироблення і розвиток умінь діяти, застосовувати досвід у проблемних умовах, що потребує включення механізмів компетентності – здатності діяти в конкретних умовах і мотивів досягти результату [5; 8; 12].

Концепція «Нова українська школа» орієнтує вчителя на організацію освітнього процесу, спрямованого на досягнення результату, що відображається ключовими компетентностями, але не обмежується ними [8].

Якість початкового навчання на сучасному етапі, як показує аналіз досліджень (Н. Бібік, О. Онопрієнко, О. Пометун, О. Савченко та ін.), пов'язується з реалізацією компетентнісного підходу, що має забезпечити формування діяльної компетентної особистості. У працях дослідників зазначається, що компетентності дають можливість усунути суперечності між засвоєними теоретичними відомостями та їх використанням для розв'язання конкретних життєвих задач:

- уміти розрізняти об'єкти, ознаки, властивості;
- аналізувати і пояснювати причини і наслідки подій, вчинків, явищ;
- створювати тексти, вироби, проекти;
- висловлювати ставлення до подій, вчинків своїх та інших;
- брати участь у колективних справах, у розв'язанні навчальних завдань; оцінювати вчинки, різні моделі поведінки тощо [12, с. 13].

Особливу роль в освітньому процесі відведено рідній мові з огляду на її значущість в опануванні учнями всіх інших шкільних дисциплін, у становленні і розвитку духовно багатой мовної особистості. Набуті в початкових класах особистісні якості, пов'язані з мовленням, як зазначає М. Вашуленко, не тільки забезпечують основу подальшого навчання, виховання і розвитку підлітків і старшокласників, а й значною мірою зумовлюють практичну, громадську і професійну діяльність дорослої людини [1].

Компетентнісний підхід у мовній освіті молодших школярів полягає у спрямуванні навчального процесу з української мови на формування в учнів ключових і предметних компетентностей. Значне місце у цьому процесі посідає розвиток умінь здійснювати всі види мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо), реалізація якого відбувається під час розгляду всіх розділів і тем, передбачених чинною програмою.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розкрити окремі аспекти методики вивчення частин

мови у початковій школі на компетентнісній основі, запропонувати типи вправ і завдань для формування в учнів ключових (комунікативної, соціокультурної) і предметних компетентностей у процесі засвоєння лексико-граматичних розрядів слів.

Виклад основного матеріалу. У Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти задекларовано суть компетентнісного підходу до навчання мови, зокрема зазначено, що компетентності формуються в учнів у процесі набуття досвіду користування мовою [6].

Важливим складником оволодіння учнями рідною мовою, опанування ними усного і писемного мовлення, як підтверджує дослідження, є робота зі словом, орієнтована на ознайомлення школярів із його лексико-семантичними, граматичними, функціонально-комунікативними, стилістичними ознаками.

Слово у довідниковій літературі визначається як мінімальна структурно-семантична одиниця мови, що виражає своїм звуковим складом поняття про предмети, процеси, явища дійсності, їхні ознаки чи відношення між ними, вільно відтворюється у мовленні і служить для побудови висловлювань [3]. Воно становить єдність звучання, морфемної будови слова і значення. У кожному слові наявні лексичне і граматичне значення. Поєднуючи в собі лексичне і граматичне значення, слово належить до певної частини мови; у ньому закріплюються результати пізнавальної діяльності людини. Без слова неможливе не тільки вираження й передавання понять і уявлень, а й саме їх формування. У слові переплітаються і взаємодіють лексичні, граматичні й фонетичні сторони мови; воно утворює в мові певну систему, яка ґрунтується на його граматичних ознаках, словотворчих зв'язках і семантичних відношеннях.

Початкове навчання мови передбачає пропедевтичну роботу з формування у школярів знань про слово в його лексичному і граматичному значеннях, над збагаченням їхнього мовлення різними граматичними формами, розвитком умінь користуватися мовними засобами відповідно до норм літературної мови (орфоепічних, лексичних, граматичних) [9].

Значне місце у програмах з української мови для 1–4 класів відводиться засвоєнню **частин мови** – лексико-граматичних розрядів слів, що розмежовуються за значеннями, які вони виражають, за властивими їм морфологічними ознаками та синтаксичними функціями в складі словосполучень і речень.

У сучасній українській мові виділяється десять частин мови: іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово, прислівник, прийменник, сполучник, частка, вигук. Вони поділяються на повнозначні (самостійні) й службові. *Повнозначні* частини мови (іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово, прислівник) – це лексично самостійні слова, що називають предмети та ознаки або вказують на них і функціонують у ролі членів речення. *Службові* частини мови (прийменник, сполучник, частка) – лексично несамостійні слова, які служать для вираження різних синтаксичних відношень (прийменники, сполучники), а також для утворення аналітичних форм або для вираження синтаксичних і модальних значень речення (частки) [3, с. 330–331].

Упровадження в освітній процес початкової школи компетентнісного підходу зумовлює посилення практичного спрямування навчання рідної мови, підпорядкування роботи над мовною теорією формування в учнів необхідних компетентностей (ключових і предметних) як набутих у процесі навчання інтегрованих здатностей особистості, які складаються із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці. Тому вивчення частин мови у 2–4 класах має бути зорієнтовано на застосування мовних, мовленнєвих, соціокультурних, загальнонавчальних знань, умінь і навичок у мовленнєвій практиці з метою формування в учнів визначених у чинних програмах компетентностей, насамперед ключових: *комунікативної, соціокультурної, уміння вчитися*.

Засвоєння частин мови (іменника, прикметника, дієслова, займенника, числівника, прислівника, прийменника, сполучника, частки), уміння розпізнавати їх у ряді різних лексем чи в тексті ґрунтується передусім на усвідомленні учнями: що ця частина мови означає; на яке питання відповідає; як (за чим) змінюється; яким членом речення найчастіше виступає; з якою частиною мови вступає у зв'язок; як найчастіше утворюється.

Система роботи над частинами мови у 2–4 класах охоплює:

2 клас: формування початкового уявлення про частини мови; про те, що слова поділяються на групи залежно від того, на яке питання вони відповідають (іменники, прикметники, дієслова); службові слова, до яких не ставлять питань, але без яких майже неможливо побудувати речення: *на, в, із, по, до, у, над, під, а, але, і, чи, тому що*.

3 клас: формування узагальненого поняття про частини мови (іменник, прикметник, дієслово); ознайомлення з сукупністю граматичних та лексико-граматичних ознак, властивих кожній частині мови: роль у мовленні, узагальнене лексичне значення, категорії, функції в реченні.

4 клас: поглиблення знань про морфолого-синтаксичну сторону кожної частини мови (іменник, прикметник, дієслово): змінювання іменників та прикметників за відмінками, дієслів – за часами і числами; загальне уявлення про числівник, займенник, прислівник як частини мови.

Визначимо основний зміст роботи, реалізація якого у процесі свідомого опанування учнями нового граматичного поняття, поглиблення знань про граматичні ознаки кожної частини мови дасть можливість учителю забезпечити формування **комунікативної** компетентності молодшого школяра – здатності особистості застосувати у конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з навколишніми і віддаленими людьми та подіями, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями.

Опрацювання лексико-граматичного матеріалу (розділ «Слово. Значення слова. Частини мови») має здійснюватися з обов'язковим виявленням функціональних значень кожної частини мови в реченні і тексті, забезпечувати усвідомлення учнями *комунікативної функції* мови і формування відповідно до вимог програми для початкової школи таких умінь:

- упізнавати, розрізняти, добирати частини мови, пояснювати їх значення в мові і мовленні на конкретних прикладах;
- доповнювати речення словами за змістом;
- розпізнавати слова, вжиті в прямому чи переносному значенні, близькі і протилежні за значенням;
- утворювати словосполучення зі слів, що є різними частинами мови; пов'язувати між собою слова за допомогою службових слів;
- дотримуватися норм слово- і формотворення, словозміни;
- дотримуватися літературної вимови і правопису частин мови;
- уживати синоніми й антоніми в усних і письмових висловлюваннях;
- брати участь в удосконаленні навчальних і власних текстів;
- брати участь у створенні діалогу на задану тему, за ілюстрацією, за мовленнєвою ситуацією;
- дотримуватися правил етикету, культури спілкування;
- усно переказувати текст (детально або вибірково), що належить до художнього або науково-популярного стилю;
- висловлювати власну думку з приводу почутого; доповнювати почуте власними спостереженнями;
- будувати зв'язне висловлювання (усний твір) за спостереженнями в навколишньому, ілюстрацією, поданим зачином або кінцівкою, за опорними словами, за поданим або колективно складеним планом (есе – під керівництвом учителя);
- використовувати виражальні засоби мови; виражати своє ставлення до висловлюваного тощо.

Робота над виробленням означених умінь має проводитися диференційовано з урахуванням вимог програми кожного класу.

Відповідно до завдань початкового шкільного курсу української мови значне місце у вивченні частин мови необхідно відвести формуванню **соціокультурної** компетентності, яка охоплює загальнокультурний розвиток учнів, адаптацію їх до життя в певному соціальному середовищі, громадянське, патріотичне, морально-етичне, естетичне виховання [9]. Тому роботу вчителя під час вивчення лексико-граматичного матеріалу, як підтверджує дослідження, необхідно спрямовувати на оволодіння школярами знаннями про особливості української національної культури, звичаї, традиції, свята, на формування здатності використовувати здобуті знання у життєвих ситуаціях, готовності особистості до адаптації в українському соціумі.

Пропонуємо комплексні мовленнєві й мовні завдання для формування в учнів комунікативних і соціокультурних умінь відповідно до визначених у дослідженні етапів (*пізнавального, тренувального, творчого*). Розкриємо окремі аспекти формування комунікативної і соціокультурної компетентностей молодших школярів у процесі вивчення лексико-граматичного матеріалу на прикладі іменника, прикметника, дієслова. Ці частини мови найчастіше використовуються у мовленні, а їх вивчення посідає чільне місце у програмах для 2–4 класів.

На *пізнавальному* етапі для свідомого опанування нового граматичного поняття учні мають насамперед виділити його істотні ознаки, що здійснюється у процесі спостережень за відповідним мовним явищем. Засвоєння частин мови, уміння розпізнавати їх у ряді різних лексем чи в тексті ґрунтується передусім на усвідомленні учнями: 1) лексичних ознак (іменник–назва предмета; прикметник–назва ознаки; дієслово–назва дії); 2) на вмінні правильно поставити до слова граматичне питання; 3) на розкритті функцій і комунікативних можливостей частин мови.

З цією метою ефективними є такі завдання: спостереження за мовним матеріалом і виявлення функційної ролі частини мови; пояснення вчителя; робота з малюнками, поданими у підручнику і дібраними вчителем; відповіді на запитання, обґрунтування правильності відповіді; інформаційні повідомлення дітей; відгадування загадок; аналіз лінгвістичних казок; робота з підручником тощо. Роль

частин мови доцільно ілюструвати на прикладах художніх і науково-популярних текстів соціокультурного змісту, дібраних відповідно до визначеної теми уроку. Значно активізує мовленнєву діяльність дітей використання мультимедіа, завдань для роботи в парах, групах.

Робота на **тренувальному** етапі передбачає виконання вправ, спрямованих на: добір частин мови відповідно до їхнього функціонального призначення, обґрунтування доцільності вживання лексики; доповнення речень словами за змістом, утворення словосполучень; опанування норм слово- і формотворення, словозміни; на складання речень за спостереженнями, прочитаним, малюнками, зразком тощо; використання граматичних форм відповідно до ситуації спілкування. Важливо, щоб завдання вимагали від учнів активності у пошуковій діяльності і спрямовували їх на усвідомлення ролі лексико-граматичних розрядів слів у мовленні, наприклад:

– Прочитайте текст. Зробіть висновок про значення іменників (прикметників, дієслів) у нашому мовленні.

– Які іменники (прикметники, дієслова) допомагають авторові передати своє ставлення до описуваного?

– Які слова вжито недоречно? Обґрунтуйте свою думку. Спробуйте їх замінити так, щоб висловлювання стало кращим.

– Які слова в тексті повторюються? Замініть їх. Обґрунтуйте свій вибір.

– До поданих іменників (прикметників, дієслів) доберіть слова, близькі (протилежні) за значенням. Як змінюється зміст висловлювання?

– Прослухайте текст. Визначте, які словесні малюнки можна за ним намалювати. Які прикметники допомогли нам уявити картину?

– Складіть речення зі словом – назвою національного символу України (*верба, калина, вишиванка*), щоб в одному реченні іменник був головним членом речення, а в іншому – другорядним членом речення. З якими словами в реченні пов'язані ці іменники?

– Прочитайте речення, розкриваючи дужки. Що допомогло поставити прикметники (дієслова) в потрібній формі?

У процесі закріплення мовних знань про частини мови необхідно пропонувати завдання на конструювання словосполучень, речень, які готують учнів до формування комунікативних умінь:

1. Відгадайте загадку. Поясніть, як ви здогадалися. Доберіть прикметники, щоб описати стебло, пелюстки, серединку ромашки. 2. До поданих слів доберіть такі, які б указували на ознаки квітів (наприклад: *айстри, жоржини, чорнобривці*). 3. Доберіть прикметники до слова *весна* (*літо, осінь, зима*). 4. Послухайте рядки з вірша. Яку картину ви уявили? Що ви намалювали б до цих рядків? 5. З яких квітів вам хотілося б подарувати букет мамі (сестрі, бабусі)? Опишіть їх.

У ході вивчення теми «Дієслово» слід поглиблювати знання учнів про те, що ця частина мови використовується для розповідей про події, факти, явища, а також під час опису природи, необхідно формувати вміння правильно використовувати видо-часові форми дієслів у текстах. Ефективним є завдання на зміну дієслівних форм:

– Прочитайте текст. Дієслова в дужках поставте в потрібній за змістом часовій формі. В якому часі слід ужити всі дієслова? Визначте, який це текст – художній чи науковий?

Хороше в лісі навесні. Берези (розпускати) своє липке листя, (стояти) прозорі, ніби не дерева, а серпанок зелений. Серед них (темніти) міцні ялини і високий ялівець.

Повітря чисте, легке, ялинковою смолою (пахнути), молодим листям, прілою землею.

І хор пташиний... А голоси ж які чудові. І флейта (співати), і трель (розсипатися), і чичкання, і посвисти. (За Б. Чарушиним).

– Уявіть, що тепер осінь. А ми хочемо розповісти про те, як було в лісі навесні. В якому часі необхідно використати дієслова? Прочитайте змінений текст. Який висновок можна зробити?

На **творчому** етапі пропонували завдання, метою яких є формування в учнів умінь використовувати здобуті знання про частини мови, їх лексико-граматичні й граматичні категорії у власних висловлюваннях з урахуванням ситуації спілкування: побудова текстів (розповідей, описів, міркувань, есе) і цілеспрямоване використання у них різних частин мови; складання загадок, творів-мініатюр:

1. Розкажіть, якою повинна бути телефонна розмова. Розіграйте діалог із однокласником по телефону.

2. Розгляньте малюнок. Яку пору року зображено? Поділіться своїми враженнями від ілюстрації.

3. Побудуйте твір-міркування за одним із поданих прислів'їв (*Казки маленькі, а розуму в них багато. Наука для людини, як сонце для життя.*)

4. Підготуйте інформацію про державні (народні) символи.

5. Розкажіть, як треба поводитися на природі, щоб не завдавати їй шкоди? Як ви турбуєтеся про природу рідного краю?

6. Розіграйте діалог (наприклад: «У бібліотеці», «У магазині»), демонструючи вміння правильно звернутися, подякувати, вибачитися, спитати дозволу, запросити тощо.

Подібні завдання сприяють створенню відповідного мовленнєвого середовища і стимулюють до побудови діалогічних і монологічних висловлювань із дотриманням лексико-граматичних норм.

Важливою умовою реалізації компетентнісного підходу у засвоєнні учнями частин мови, як підтверджує дослідження, є використання зв'язних **текстів** різної тематики (про державні і національні символи, народні і релігійні свята, рідний край, Батьківщину), робота з якими дає можливість розвивати всі види мовленнєвої діяльності (сприймання на слух; засвідчення його розуміння у процесі бесіди; участь в обговоренні змісту; виконання різних завдань, пов'язаних із читанням і письмом), забезпечує добір комплексних завдань до виучуваної теми для проведення спостережень і виявлення функційної ролі мовних одиниць, визначення норм слово- і формотворення, словозміни для загальнокультурного розвитку молодших школярів.

Покажемо приклади роботи з текстами, спрямованої на формування комунікативної і соціокультурної компетентностей у системі вивчення частин мови.

1. *Хліб і рушник – одвічні людські символи. Хліб і сіль на вишитому рушнику завжди були високою ознакою гостинності українського народу.*

Прийняти рушник, поцілувати хліб символізувало єдність, злагоду, глибоку пошану до тих, хто виявив її. Цей звичай, що пройшов крізь віки, є доброю традицією і в наш час (за Василем Скуратівським).

– Про що довідалися з тексту? Чи спостерігали ви коли-небудь за таким звичаєм? Поділіться своїми враженнями.

2. *Восени в селах і містах України цвітуть чорнобривці. Ці скромні квіти з сильним запахом люблять і шанують українці. Вони стали рослиною-символом нашого народу. Чорнобривці символізують красу, сміливість і стійкість.*

– Прочитайте текст. Про в ньому говориться? Що символізують чорнобривці? Які ще народні рослинні символи ви знаєте?

Мовно-мовленнєві завдання: 1. Слова якої частини мови найчастіше зустрічаються в тексті? Визначте число, рід, відмінок іменників. 2. Якими уявляєте ці квіти? Розгляньте малюнок. Опишіть чорнобривці.

3. *У давнину люди вважали, що на своїх крилах лелека приносить у рідний край весну. Його називали священним птахом, і якщо він оселявся біля чиєїсь домівки, то це означало, що в ній живуть добрі люди. Кажуть, що лелека приносить щастя, охороняє весь рід.*

– Про що з тексту дізналися вперше? Як ще в різних регіонах нашої країни називають цього птаха? Які види лелек водяться в Україні? Якого лелеку занесено до Червоної книги? Які вірші, оповідання про лелеку ви знаєте?

Виробленню в учнів мотивації до вивчення частин мови сприяє виконання завдань на основі дібраних прислів'їв, наприклад: 1. Прочитайте прислів'я: *Щоб добре жити, треба працю любити. Великі знання починаються з малої книжки. Спочатку подумай, а потім говори.* Про що в них йдеться? Прочитайте ті, у яких висловлено ставлення до праці, поради, повчання, правила поведінки. 2. Продовжіть прислів'я, користуючись довідкою. Які частини мови наявні у прислів'ях? Зробіть висновок про ставлення людини до праці. 3. Прочитайте прислів'я: *Та земля мила, де мама народила. Людина без Вітчизни як соловей без пісні. Україна – рідний край, про її добробут дбай.* Що у них відображено? Назвіть у поданих прислів'ях римовані слова. Які це частини мови?

Така робота дає можливість усвідомлювати зміст текстів народознавчої, соціокультурної тематики, сприймати повчальний життєвий досвід і мудрість народу, вчитися жити за законами добра і справедливості, дотримуватися вироблених народом моральних правил і законів своєї держави.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Реалізація компетентнісного підходу в початковій мовній освіті, зокрема у процесі вивчення частин мови, забезпечує посилення практичного спрямування опанування рідної мови, підпорядкування роботи над мовною теорією мовленнєвому розвитку учнів, формуванню в них комунікативної і соціокультурної компетентностей.

Вирішальну роль у цьому процесі відіграють мовно-мовленнєві вправи, які мають забезпечувати здатність аналізувати виучувані частини мови, визначати їх функціональне значення у реченні й тексті та комунікативну доцільність, конструювати словосполучення і речення з урахуванням лексичної, граматичної сполучуваності й відповідності мовленнєвій ситуації, а також комунікативно виправдано вживати мовні засоби у власних висловлюваннях. Підвищенню ефективності соціокультурного розвитку учнів сприяє вивчення мовної теорії і формування мовленнєвих умінь з опорою на текст.

Пропонована робота не вичерпується наведеними прикладами. Вона потребує добору різноманітного дидактичного матеріалу, використання мовленнєвих завдань та ситуацій, які сприяли б усвідомленню учнями ролі частин мови у комунікації, упровадження сучасних технологій навчання. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розробленні проблеми компетентного підходу до вивчення інших граматичних тем.

Список використаних джерел та літератури

1. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посіб. / М. С. Вашуленко. – К. : Освіта, 2006. – 268 с.
2. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Головне видавниче об'єднання «Вища школа», 1985. – 360 с.
4. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2011. – № 7. – С. 1–18.
5. Державний стандарт початкової освіти // Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1–2 класи. – К. : ТД «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2018. – С. 92 – 121.
6. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання ; наук. ред. українського вид. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
7. Компетентнісний підхід у неперервній освіті : колективна монографія / за науковою редакцією І. Г. Єрмакова. – Донецьк : Каштан, 2012. – 260 с.
8. Концепція «Нова українська школа» [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. – Дата звернення: 17.05.2018.
9. Навчальні програми. 2 клас : методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2016/2017 навчальному році з коментарем провідних фахівців. – Х. : Вид-во «Ранок», 2016. – 192 с.
10. Навчальні програми. 3 клас : методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2016/2017 навчальному році з коментарем провідних фахівців. – Х. : Вид-во «Ранок», 2016. – 208 с.
11. Навчальні програми. 4 клас : методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2016/2017 навчальному році з коментарем провідних фахівців. – Х. : Вид-во «Ранок», 2016. – 192 с.
12. Нова українська школа: порадник для вчителя / під заг. ред. Бібік Н. М. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.
13. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / Оксана Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні. – К. : К.І.С., 2003. – С. 13–41.
14. Савченко О. Я. Об'єкти, функції і види контролю навчальних досягнень учнів початкових класів / О. Я. Савченко, Т. М. Байбара // Початкова школа. – 2002. – № 8. – С. 4–7.
15. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.

Валентина Алексеевна Собко,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры
теории и методики начального образования
Глуховского национального педагогического
университета имени Александра Довженко,
e-mail: vsobko105@gmail.com

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД К СИСТЕМЕ ИЗУЧЕНИЯ ЧАСТЕЙ РЕЧИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

В статье рассмотрено сущность компетентностного подхода к изучению языка; подано определение понятий: компетентность, коммуникативная компетентность, социокультурная компетентность, слово, части речи; раскрыты отдельные аспекты методики изучения частей речи в начальной школе на компетентностной основе, предложено типы упражнений и заданий для формирования у учащихся ключевых (коммуникативной, социокультурной) и предметной языковой компетентностей в процессе усвоения лексико-грамматических разрядов слов.

Ключевые слова: украинский язык, компетентностный подход, коммуникативная компетентность, социокультурная компетентность, начальная школа, части речи, лексико-

грамматические разряды слов, языково-речевые упражнения.

Valentyna Sobko,
Pedagogical Sciences Candidate (PhD), Associate Professor,
Primary Education Theory and Methods Department,
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National
Pedagogical University,
e-mail: vsobko105@gmail.com

COMPETENCE APPROACH IN THE SYSTEM OF PARTS OF SPEECH STUDING AT PRIMARY SCHOOL

Introduction. *In the context of contemporary changes in education, the main aim of primary school is a child's personality education, his / her harmonious development, the enrichment of life experience on the basis of universal and national values, the formation of key and subject competencies are the most important personal achievements of each pupil. The priority task of modernizing the system of primary education is the development of a new education content and the implementing personally oriented and competence approaches, which should ensure the formation of an active competent personality of a primary school pupils.*

Purpose of the article is to reveal some aspects of the methods of teaching the parts of speech in primary school on the basis of competence approach, to offer the types of exercises and tasks for the forming pupils' key (communicative, sociocultural) and subject competences in the process of learning vocabulary and grammatical categories of words.

Methods: *studying and analyzing psychological and pedagogical, linguistic, methodical literature; analysis of educational and methodical documentation, school curricula; observing the Ukrainian language lessons in primary school; theoretical substantiation of the ways of implementing competent approach in primary language education; development of the typology of exercises and tasks for the purposeful forming pupils' communicative, sociocultural, linguistic and speech competences in the process of studying parts of speech.*

Results. *The implementing competence approach into the educational process of primary school determines the strengthening of the practical orientation of native language teaching, the subordination of the language theory teaching to the formation of pupils' necessary competences (key and subject) as the acquired integrated ability of individuals, consisting of knowledge, experience, values and attitudes, which can be implemented during the practice. Therefore, teaching the parts of speech in the 2-d – 4-th forms should be oriented to the using linguistic, speech, socio-cultural, general education knowledge, skills and abilities in speech practice in order to form pupils' competences defined in the current programmes, in particular, the key ones: communicative, sociocultural, and the ability to learn.*

Mastering the parts of speech (noun, adjective, verb, pronoun, numeral, adverb, preposition, conjuncture, particle), the ability to recognize them in a number of different words or in the text is based primarily on the awareness of the pupils: what this part of speech means; which question it answers; how it changes; which function it has in the sentence; what parts of speech it interacts.

It was determined the main content of the work, the implementation of which in the course of pupils' conscious learning the new grammatical concept, deepening knowledge about the grammatical features of each part of speech will enable the teacher to ensure the formation of primary school pupils' communicative competence which is the ability of a person to apply in a particular communication the knowledge of language, the methods of interaction with people and events, teamwork skills, playing different social roles.

We offer speech and language tasks for forming pupils' communicative skills in accordance with the stages determined in the study (cognitive, training, creative).

During cognitive stage after conscious learning new grammatical concepts pupils should first highlight their essential features in the process of observing the corresponding linguistic phenomenon.

The work during the training stage involves performing exercises aimed at selection of parts of speech according to their functional purpose, additions sentences with the words according to their meaning, phrases creation, mastering the rules of word formation, using grammatical forms in accordance with the communication situation.

In the creative stage we suggested the tasks aimed at development of pupils' skills to use the acquired knowledge about parts of speech, their lexical and grammatical categories, use such material in their speech according to the given communication situation.

Originality. *Some aspects of the method of studying the parts of speech in primary school on the basis of*

competence approach are revealed; the expediency of its application is substantiated; the types of exercises and tasks for the forming pupils' key (communicative, sociocultural) and subject competences in the process of assimilating lexical and grammatical categories of words are developed.

Conclusion. *The implementation of competence approach in primary language education, particularly in learning parts of speech, provides enhancing practical direction of mastering the native language, submission of work on linguistic theory to pupils' speech development and forming their communicative and sociocultural competence.*

Language and speech exercises and tasks, which should provide the ability to analyze studied parts of speech, to determine their function in the sentence and text, to define the communicative rationale, to construct phrases and sentences taking into account lexical and grammatical compatibility, considering appropriateness of speech situation, and to use language means in the own speaking communicatively correct play an important role in this process. Studying the language theory and forming speaking skills based on text contributed to increasing efficiency of socio-cultural development of pupils.

The prospect of further research is in developing the issue of competence approach according to the studying other grammar material.

Key words: *the Ukrainian language, competence approach, communicative competence, socio-cultural competence, primary school, parts of speech, lexical and grammatical categories of words, linguistic and speech exercises.*

References

1. Vashulenko M. S. Ukrayins`ka mova i movlennya v pochatkovij shkoli : metod. posib. / M. S. Vashulenko. – K. : Osvita, 2006. – 268 s.
2. Vely`ky`j tлумachny`j slovny`k ukrayins`koyimovy` (z dod. i dopov.) / Uklad. i golov. red. V. T. Busel. – K. : Irpin` : VTF «Perun», 2005. – 1728 s.
3. Gany`ch D. I. Slovny`k lingvisty`chny`x terminiv / D. I. Gany`ch, I. S. Olijny`k. – K. : Golovne vy`davny`che ob`yednannya «Vy`shha shkola», 1985. – 360 s.
4. Derzhavny`j standart pochatkovoyi zagal`noyi osvity` // Pochatkova shkola. – 2011. – № 7. – S. 1–18.
5. Derzhavny`j standart pochatkovoyi osvity` // Ty`povi osvitni programy` dlya zakl. zagal`noyi seredn`oyi osvity` : 1–2 klasy`. – K. : TD «OSVITA-CENTR+», 2018. – S. 92 – 121.
6. Zagal`noyevropejs`ki rekomendaciyi z movnoyi osvity` : vy`vchennya, vy`kladannya, ocinyuvannya ; nauk. red. ukrayins`kogo vy`d. S. Yu. Nikolayeva. – K. : Lenvit, 2003. – 273 s.
7. Kompetentnisny`j pidxid u neperervnij osviti : kolekty`vna monografiya / za naukovoju redakciyeju I. G. Yermakova. – Donec`k : Kashtan, 2012. – 260 s.
8. Koncepciya «Nova ukrayins`ka shkola» [Elektronny`j resurs] // Rezhy`m dostupu: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. – Data zvernennya: 17.05.2018.
9. Navchal`ni programy`. 2 klas : metody`chni rekomendaciyi shhodo organizaciyi navchal`no-vy`xovnoho procesu v 2016/2017 navchal`nomu roci z komentarem providny`x faxivciv. – X. : Vy`d-vo «Ranok», 2016. – 192 s.
10. Navchal`ni programy`. 3 klas : metody`chni rekomendaciyi shhodo organizaciyi navchal`no-vy`xovnoho procesu v 2016/2017 navchal`nomu roci z komentarem providny`x faxivciv. – X. : Vy`d-vo «Ranok», 2016. – 208 s.
11. Navchal`ni programy`. 4 klas : metody`chni rekomendaciyi shhodo organizaciyi navchal`no-vy`xovnoho procesu v 2016/2017 navchal`nomu roci z komentarem providny`x faxivciv. – X. : Vy`d-vo «Ranok», 2016. – 192 s.
12. Nova ukrayins`ka shkola: poradny`k dlya vchy`telya / pid zag. red. Bibik N. M. – K. : TOV «Vy`davny`chy`j dim «Pleyady»», 2017. – 206 s.
13. Ovcharuk O. Kompetentnosti yak klyuch do onovlennya zmistu osvity` / Oksana Ovcharuk // Strategiya reformuvannya osvity` v Ukrayini. – K. : K.I.S., 2003. – S. 13–41.
14. Savchenko O. Ya. Ob`yekty`, funkciyi i vy`dy` kontrolyu navchal`ny`x dosyagnen` uchniv pochatkovy`x klasiv / O. Ya. Savchenko, T. M. Bajbara // Pochatkova shkola. – 2002. – № 8. – S. 4–7.
15. Xutorskoj A. Klyuchevye kompetency`y` kak komponent ly`chnostno-ory`ety`rovannoj parady`gmy obrazovany`ya / A. Xutorskoj // Narodnoe obrazovany`e. – 2003. – № 2. – S. 58–64.

Отримано редакцією 28.05.2018 р.